

Fra forrige Tider.

Af Gmd. *Rasmus Jørgen Jensen*, Næs.

Hvis man vil prøve at gøre Sammenligning med Samfundsforholdene for henved 100 Aar tilbage og nu, saa vil man komme til Erkendelse af, at siden Midten af forrige Aarhundrede er der foregaaet saa store Forandringer paa saa godt som alle Omraader, at hvis de gamle, som gik bort før den Tid, nu kunde se op af deres Grave, saa vilde de neppe tro, at det var den samme Verden, som de før havde levet i.

At Menigmand den Gang skulde give sig af med at drøfte Politik i dette Ords almindelige Betydning var utænkeligt, og en Avis var en ukendt Luksus i saa godt som ethvert Bondehjem. Byens Anliggender var hans eneste Politik; men den hævdede han ogsaa paa det strængeste gennem de vedtagne Lavsvedtægter, som gav bestemte Regler for alt muligt, lige fra i hvad Rækkefølge Vognene skulde køre til Kirke ved Bryllup, Baredaaf og Begravelse og til de fælles Pligter, som vedrørte Byens Tarv.

Der var jævnlig Anledning til, at Mændene skulde samles; i ældre Tider paa Stævnet, en aaben, stensat Plads midt i Byen, og hvoraf enkelte endnu er bevarede, og senere hos Oldermændene. Navnlig i Jordfællesskabets Tid var der jo stadigt noget at samles om; men heller ikke senere var der Mangel paa Samlingsfærd. — Snart skulde der »byttes Tjære«, som bestod i, at Oldermændene købte en Tønde Tjære i Købstaden, og Bymændene mødte saa hos ham paa en bestemt Dag med hver sin Tjærekanne og fik, hvad de behøvede til at smøre deres Vogne med, selvfølgelig mod Betaling. En Gang eller to om Aaret skulde der foretages Syn over Lavs-Tyren, og ved enhver Bidragydelse til det offentlige samledes man hos Oldermændene. Men ikke mindst gav de strænge Lavsskikke ved Gildesfærd tit

Anledning til, at »Mændene skulde til Stævne«, (et Udtryk, som har holdt sig til op imod Nutiden), og det gik ikke al Tid saa fredeligt af ved saadanne Lejligheder, naar en eller anden ikke havde holdt sig de nedarvede Bestemmelser fuldt efterrettelig.

Endnu findes der i flere Landsbyer »Lavsbreve« fra gammel Tid, men som jo nu saa godt som overalt har tabt deres Gyldighed. Saa vidt vides findes her i Sandager Sogn kun Lavsbrevet for Sandager By, og som viser, at Sandager og Næs har udgjort et Bylav til 1809; men paa Grund af, at de Næs Mænd ved flere Lejligheder ikke længere vilde holde »Lav og Lyd« med de Sandager, saa blev disse enige om, da de skiftede Oldermænd den 25. Marts 1809, at sætte de Næs helt ud af Lavet.

Saa sad da hin »vor Frue Dag« i Aaret 1809 de Sandager Mænd hos deres Oldermænd Hans Jørgen Jørgensen, (Gaarden Matr.-N. 9) bænkedede omkring det lange, hvidskurede Egetræsbord, med Lergulvet under de jernbeslaaede Træsko, iførte deres gode hjemmelavede Vadmelklæder og med Dagslyset ind af de smaa, blyndfattede Vinduer og skrev følgende Lavsbrev:

Da vi i Sandager Lav vare samlede til Oldermændsgilde efter gammel Skik og Brug d. 25. Marts 1809, bleve vi i Sandager By saaledes enige om at skilles fra de Næs i Henseende til Lavsfærd, eftersom de Næs Mænd ikke vilde møde enten til Oldermændsgilde eller Slaagilde og holde Lav og Lyd efter Skik og Sædvane.

1.) *For det første bleve vi saaledes enige, at Christian Jørgensen skulde være Oldermænd her i Byen første Gang, efter at Lavet bliver skilt fra hverandre.*

2.) *Hvad der tilkommer Oldermænden at holde er en Tyr, der kan være Lavet tjenlig fra den Tid, han bliver Oldermænd og indtil Mikkelsdag og ligeledes en Orne, saa længe han er Oldermænd.*

3.) *Efter gammel Skik gaar Skiversmanden foran Oldermænden, som skal være Oldermænden til Haande i Lavet, og 2 Mænd bagefter Oldermænden efter rigtig Omgang, som skal være Seismænd i Lavet.*

4.) *Til en Igang gives her i Lavet for hver Mand eller Kone 3 Kander Brændevin og 1/2 Tønde Øl, fri Musikanter og 1 ₤*

Tobak, — og Bolsmændene give ligeledes som Gaardmændene til Igang.

5.) Oldermændene giver til Oldermændsgildet, saaledes den 25. Marts, 2 Kander Brændevin, 1 \mathbb{R} Tobak samt Øl efter Fornødenhed og modtager Mændene med skikkeligt Smørrebrød efter gammel Skik. — Bolsmændene give ligeledes deres Oldermændsgilde, naar deres Nabo har været Oldermænd, — Mikselsdag.

6.) Ved Dødsfald gøres der Begravelse med Lavet efter Mand og Kone, men efter unge Folk, som ere konfirmerede, gives 1 Rigsdaler til Afgang. Naar de kommer og bære Liget hen, gives 1 Kande Brændevin samt Øl, hvad der behøves, og hvem som ikke møder, forinden Kisten er slaaet til, med 2 Karle, betaler 8 Skilling.

7.) Oldermændene giver Slaagilde for Betaling. Øl og Brændevin, Tobak, saa meget som behøves, samt fri Musikanter for de unge Folk.

Eftersom vi nu akkorderede og saaledes alle vare enige og tilstedeværende, og skete efter hver Mands Nøje dette, som foran skrevet er, hvorfor vi hermed alle underskriver.

Sandager, den 25. Marts 1809.

Hans Jørgen Jørgensen,	Christian Jørgensen,	
Hans Hansen Kusk,	Lars Pedersen,	
Rasmus Andersen,	Hans Pedersen,	Hans Pedersen,
Søren Christensens Enke,	Hans Larsen,	
Morten Pedersen,	Lars Nielsen,	Hans Hansen.

I Forening med hverandre møde vi til Lavsstævne efter Oldermændens Tilsigelse, $\frac{1}{2}$ Time efter Tilsigelsen under 1 \mathbb{R} i Mulkt til Lavet.

Hegn ved Jordemoderens Lod, 34 Alen til Sandager By.

*

*

*

Navnene paa de Næs Mænd, her opførte i Rækkefølge efter Gaardenes Matr.-Nr., var den Gang Peder Nielsen Buch, Anders Larsen, Hans Jeppesen, Hans Hansen og Jacob Hansen. — Gaarden Matr.-Nr. 3b var den Gang ikke til; den blev først bygget 1830, fraskilt Gaarden Matr.-Nr. 3a.

I længst svundne Tider har der uden Tvivl kun været en Beboelse paa Næs, og hvoraf den nuværende Gaard Matr.-Nr. 1 er fremstaaet. Indtil omkring Aar 1860 fandtes der vest for nævnte Gaard en saavel i Omfang som Højde meget stor Jordhøj, omgiven i en Halvkreds mod Vest af en Vold og uden for denne igen af en sideløbende Grav. Paa Højen har sandsynligvis staaet en Vikingeborg, opført af Træstammer (Bjælkehuse) til Bolig for en af Oldtidens saakaldte Søkonger eller Næskonger, godt gemt bag de store Skove, som sikkert den Gang har dækket det meste af den nærmeste Egn og hvoraf den nuværende Skov ved Gaarden nok er en Levning. Til Borgens Forsvar har de nævnte Volde og Grave mod Sydvest, Vest og Nordvest tjent, medens Omgivelserne mod Syd og Øst den Gang rimeligvis har været et ufremkommeligt Morads, eller maaske Stranden har gaaet helt derop, hvad den endnu kan ved Højvande. (Ved Stormfloden den 13. November 1872 løb Vandet endog sammen fra Syd og Nord paa dette Sted, saa at den største Del af Næs den Dag var en Ø.) — For en Snes Aar siden fandtes ved Gravning af en Ajlekumme tæt ved, hvor Højen havde staaet, nogle svære Egestammer, som var nedrammede jævnsides og rimeligvis i hine Tider har tjent til Forsvar af Borgen mod den Side, hvor der ingen Volde var. Nærmere Undersøgelse har ikke været foretaget. Syd for Højen laa indtil dens Sløjfning et stort Kær i Hjørnet af Skoven, hvortil de sydlige Ender af Volden og Graven støttede sig, og imod Nordøst har den nuværende Eng været et vandfyldt Kær, ligesom ogsaa Dalstrøget derfra imod Nord har været et Morads i gammel Tid. Paa en Del af Pladsen, hvor de gamle Oldtidsminder har staaet, er senere plantet Skov. — Som ovenfor nævnt, har de omtalte Forsvarsværker sikkert omsluttet den første virkelige Beboelse paa Næs, og hvoraf Gaarden Matr.-Nr. 1 saa er fremstaaet. Senere er Gaarden Matr.-Nr. 2 sandsynligvis udskilt fra denne, og indtil mod Slutningen af det 18. Aarhundrede aa disse 2 Gaarde saa tæt sammen, at Tagskæggene næsten berørte hinanden.

I Fællesskabets Tid gik Vejen gennem Gaarden Matr.-Nr. 2, hvor Beboerne i Sandager, som da havde Jord paa Næs, maatte igennem med Gødning og Korn og hvad andet, der var at færdes med. Ellers omtales fra gammel Tid 3 Gaarde paa Næs, og efter Sagnet skal Gaarden Matr.-Nr. 3 været udflyttet fra Sandager; men forholder dette sig saaledes, har det været før Svenskekrigen 1658—59 (se Aarbogen for 1915, Side 370.) Det samme fortælleres om Bolstedet Matr.-Nr. 4, som skal være flyttet til Næs i det 18. Aarhundrede, maaske i sidste Halvdel. Af de nuværende 7 Huse, som ligger paa Næs Bygrund, er det første opført 1823. I Forvejen fandtes de saakaldte Husstuer i eller ved Gaardene til Bolig for en Indsiddersfamilie. — Sandager og Næs Jorder blev opmaalte og udskiftede fra Jordfællesskabet i Aarene 1787 og 88, og forud for den Tid vides med Sikkerhed, at Vejen fra de 2 førstnævnte Gaarde paa Næs efter Sandager gik tæt nord for Gaarden Matr.-Nr. 3, hvor der nu er Have, og adskelligt har indtil den senere Tid ty-

det paa, at den har fortsat i nogenlunde lige Retning efter Gaarden Matr. Nr. 9 i Sandager, hvor den efter gammelt Sigende skal have gaaet igennem Gaarden. Den nuværende Vej over Sandbanken maa først være anlagt ved Jorddelingen.

*

*

*

Rimeligvis har de Næs Mænd kort efter Adskillelsen fra de Sandager skrevet deres eget Lavsbrev og fastsat Dagen til at skifte Oldermænd til 1. Maj (»Voldermisse Dag«). Efter gamle Folks Sigende skal Lavsbrevet paa Næs have havt meget til fælles med det i Sandager, saaledes Bestemmelsen om »skikkelig Smørrebrød« o. s. v., og som lader stærkt formode, at det gamle, fælles Lavsbrev har ligget til Grund for dem begge. Dog skal der foruden det ovenfor gengivne Lavsbrev have været et til for Sandager, som indeholdt nærmere Bestemmelser om Gildesfærd, men som er bortkommet for mange Aar siden, og Bestemmelser i samme Retning indeholdt Lavsbrevet for Næs ogsaa.

Indtil op imod Nutiden har Bestillingen som Oldermænd, der er ældgammel, været almindelig opretholdt, endskønt dens Betydning jo lidt efter lidt har tabt sig. Men i de senere Aar er den flere Steder bleven ophævet. I Sandager har der saaledes ikke været skiftet Oldermænd de sidste halve Snes Aar, hvorimod den gamle Skik endnu vedligeholdes paa Næs hvert Aars 1. Maj; men det er ogsaa den eneste Gang om Aaret, at Mændene her ude nu samles efter den gamle Lavsorten. Slaagilderne, som holdtes ved Midsommer, blev aflagt begge Steder mod Slutningen af forrige Aarhundrede.

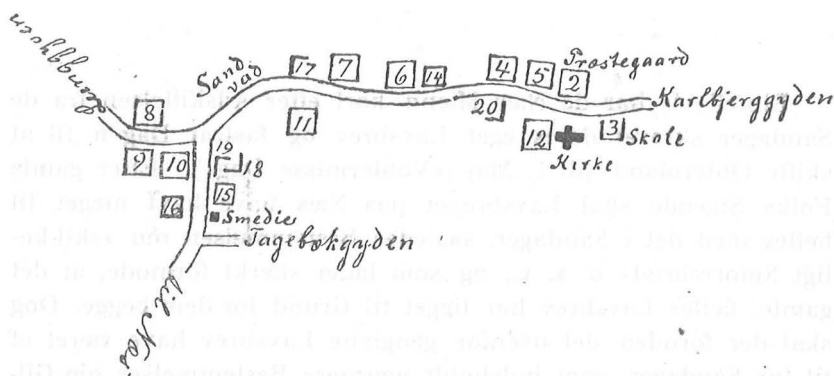
*

*

*

Som ovenfor nævnt, skulde Kristian Jørgensen være Oldermænd første Gang, efter at Lavet kun ene omfattede Sandager. Han boede i Gaarden Matr.-Nr. 8, og derefter følger Under-skrifterne paa Lavsbrevet i Rækkefølge, ligesom Gaardene og Bolstederne laa, først i østlig Retning langs den nordre Side af Gaden, derefter tilbage langs den anden Side, til den drejer af ved den vestlige Ende af Byen og ender ved Gaarden Matr.-Nr. 10.

Den Gang fandtes hverken Gaarde eller Huse, som hørte til Sandager By, uden for selve Byen, men alt, hvad der hørte til denne, laa, som nedenstaaende Rids udviser*).

1826—27 blev Gaarden Matr.-Nr. 5, som laa tæt vest for Præstegaarden, flyttet ud paa Marken efter Aborre Minde. (»Karlslund«).

1841 blev Gaarden Matr.-Nr. 4, som laa tæt vest for den forannævnte Gaard, flyttet ud paa Marken efter Næs. Paa den gamle Gaardsplads i Sandager ligger nu et Hus.

1872 flyttedes Huset Matr.-Nr. 19 ud paa Marken ved Næs Bygrænse, i Nærheden af det forlængst udtørrede »store Tukær«. — Huset, som var ældgammelt, var sammenbygget med Huset Matr.-Nr. 18, der begge var Levninger af en Gaard, som blev lagt øde i Svenskekrigen. Denne Gaards Jord, som efter Skyld-sætningen af 1688 stod for 6½ Tønde Hartkorn, havde før 1753 hørt ind under Præstegaarden; men efter Præsten Jakob Hvalsøs Død 1752**), bortfæstede hans Enke, Elisabet Marie Bang, Aaret efter nævnte Jord til »sin Bonde«, Hans Jørgensen i Sandager, (Gaarden Matr.-Nr. 8), som ogsaa havde sin egen

*) De vedføjede Tal betegner Matr.-Nr. — Gaarden Orelund har Matr.-Nr. 1 af Sandager.

**) Jakob Hansen Hvalsø var født i Sandager Præstegaard den 10. Dec. 1687. Da hans Fader, Magister Hans Jakobsen Hvalsø, døde 1712, — han var en Degnesøn fra Særløse Sogn paa Sjælland og født den 11. Febr. 1656, — blev han dennes Eftermand som Sognepræst for Sandager-Holevad og døde den 14. Juni 1752

Gaard i Fæste af hende*). Dog forbeholdt hun sig lidt af den øde Gaards Tilliggende, deriblandt de 2 Huse paa Gaardspladsen, og hvoraf hun skal have benyttet det ene (Matr.-Nr. 19) som Enkesæde til sig selv**). — Den øde Gaards Jord blev nu drevet sammen med Gaarden Matr. Nr. 8 i en 40 Aar; men 1792 blev der bygget en Gaard paa Næs, som har Matr.-Nr. 13 af Sandager, og hvortil Halvdelen af den Jord, som ved Jordfællesskabets Ophævelse var tillagt Gaarden i Sandager, blev lagt ind, saa at hver af Gaardene kom til at staa for $5\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn og blev samtidig bortfæstede til 2 af Hans Jørgensens Sønner: Jørgen Hansen fik Gaarden i Sandager og Hans Hansen Gaarden paa Næs; men ingen af dem levede ret mange Aar efter. — Gaardene hørte da under Wedellsborg.

Torsdag Aften d. 29. April 1897 brændte Gaarden Matr.-Nr. 12 i Sandager, hvorfra Ilden ved en sydvestlig Vind forplantede sig til Præstegaarden, der ligesom førstnævnte dannede en lukket Gaard, bestaaende af 4 straatækkede Længer. Ilden fik ligeledes gennem Kirketaarnets Lydhuller fat i Taarnets Træværk, der bestod af meget svært Egetømmer, som vel havde siddet der i Aarhundreder, men som nu brændte tilligemed Spiret***) og hvorved ogsaa Kirkeklokken ødelagdes. Spiret og Taarnets Tag styrtede ned, men Murene og Hvælvingen blev staaende, ligesom selve Kirken ingen Skade tog af Ilden. Gavldøren i Taarnet var den Gang tilmuret. — Præstegaarden opførtes igen paa sin gamle Plads, hvorimod den anden Gaard, hvis Indehaver fra gammel Tid benævntes »Kirkemanden«, og hvis østre Lade kun laa 5 Alen (godt 3 Meter) fra Kirketaarnet og dannede Kirkegaardsmur mod den Side, blev ved Genopførelsen flyttet ud paa Marken efter Næs (»Sandbjerggaard«). Halvdelen af den gamle Gaardsplads blev lagt ind lil Kirkegaarden.

*) I Fæstebrevene, som opbevares endnu og er fra Aarene henholdsvis 1749 og 1753, tales der ikke om nogen Indfæstningssum for nogen af Gaardene. — Den aarlige Afgift (Landgilde) var af begge Gaardene tilsammen 32 Rigsdaler foruden noget Pligtarbejde.

**) Elisabet Marie Bang var født i Skydebjerg Præstegaard den 2. Novbr. 1692 og døde i Sandager den 22. Febr. 1778. (Se nærværende Aarbo for 1915 Side 369).

***) Spiret, der tjener som Sømærke, er fra først af paasat Taarnet omkring 1862.

1910 blev Gaarden Matr.-Nr. 10, som laa paa Hjørnet, hvor Vejene fra Næs og Emtekær støder sammen, flyttet ud paa Marken efter Næs (»Gamfældgaard«).

Før Udgangen af det 19. Aarhundrede fandtes ikke en Beboelse paa Strækningen fra Sandager Præstegaard og den gamle Skole og til den første Gaard i Thorup, og derfra og til Smejrup By var der ved Midten af det 19. Aarhundrede kun Puge Mølle og 2 Huse nær Puge Mølleaa. Ejheller fandtes den Gang nogen Bolig paa »Lange Mose«, som da for største Delen hen laa i udyrket Naturtilstand.

TRYKFEJL OG RETTELSE

til de Bidrag, som R. J. Jensen, Næs, har skrevet til nærværende Aarbog:

Side 16, 15. Linie f. o.: besøger — læs: besøger.

— 114, 14. — f. n.: 14. April 1822 — læs: 14. April 1823.

— 372, 15. — f. o.: January — læs: Janvarij.

— 374, 2. — f. o.: Navnet Anne udgaar.

— 374, 3. — f. o.: Anna — læs: Anne.

— 376, 24. — f. o.: Baptista — læs: Baptistæ.

— 377, sidste Linie i Noten: velvoksen — læs: velvoksen Mand.